

Araştırma Makalesi
Original Article

7 (3) 2020: 1914-1930
Doi: 10.46868/atdd.43

Frig Göçlerinin Zamanı Üzerine Bazı Öneriler

Ekrem Memiş*

ORCID: 0000-0001-5283-518X

Öz

Bilindiği üzere Frigler, Hitit Devleti'nin Ege Göçleri neticesinde yıkılmasından sonra, Orta Anadolu ve İç Batı Anadolu toprakları üzerinde egemen olan bir halk grubudur. Ancak şu hususun altını çizmek lazımdır ki, Frigler'in Anadolu'ya ilk girişleri Hitit Devleti'nin yıkılmasından önceye rastlar. Gerçekten, dünya tarihinin ilk "Boğazlar Savaşı" olarak kabul edilen Troya Savaşları'nda Frigler, Troyalılar'ın yanında ve onların müttefiki olarak yer almışlardır. Fakat Homeros'un İlyada adlı destanından öğrenildiğine göre, Frig-Troya ittifakının geçmişi, Troya Savaşları'ndan da önceye gitmektedir. Bazı bilim insanları, Frigler'in Ege Göçleri'ne iştirak ettiğini ve Hitit Devleti'nin yıkılmasında payları olduğunu savunurlarken, bir kısım tarihçiler de Mısır kaynaklarında adları geçmediği için, Frigler'in Ege Göçleri içerisinde yer almadığını öne sürerler. Üçüncü bir görüşe göre ise Frigler, Anadolu'ya MÖ.8. yüzyılda vuku bulan Trak Göçleri ile ayak basmışlardır. Bütün bunlar bir yana, Asur kaynaklarında geçen Muşkiler'in Frigler'le aynı kavim olup olmadıkları sorunu da gündemi meşgul etmektedir. Biz bu çalışmamızda, yukarıda bahsi geçen bütün soruların cevaplarını, kaynakların ışığında tek tek vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Frigler, Troyalılar, Hititler, Troya Savaşları, Frig Göçleri.

Gönderme Tarihi: 16/08/2020

Kabul Tarihi: 28/09/2020

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, ememis2010@hotmail.com

Some Suggestions on The Time of Phrygian Migrations

Ekrem Memiş

ORCID: 0000-0001-5283-518X

Abstract

As it is known, Phrygians are a group of people who dominated over the Central Anatolia and Central Western Anatolia lands after the Hittite Empire collapsed by the Sea Peoples (Eagean Sea) Migration. However, it is necessary to underline that the first entry of Phrygians to Anatolia coincides before the collapse of the Hittite Empire. Indeed, in the Trojan War which was accepted as the First War of the Straits of the World History, the Phrygians took their place as the allies of the Trojans. But as learned from Iliad which is an epic of Homer, the past of the Phrygian-Trojan alliance goes before the Trojan Wars. While some scientists argue that Phrygians participated in the Sea Peoples Migration and had a share in the collapse of the Hittite Empire, some historians suggest that the Phrygians were not included in the Sea Peoples Migration since their names are not mentioned in the Egyptian sources. According to a third view, the Phrygians set foot with the Thracian Migrations to Anatolia in the 8 th century B. C. Aside from all these, the question of whether the Mushkians in the Assyrian sources are the same people with the Phrygians occupies the agenda. In this study, we will try to give the answers of all the above mentioned questions one by one in the light of the sources.

Keywords : Phrygians, Trojans, Hittites, Trojan Wars, Phrygians Migrations

Received Date: 16/08/2020

Accepted Date: 28/09/2020

Некоторые Предложения по Периоду Переселения Фригов

Резюме

Как известно, фригийцы - это группа людей, которые доминировали на землях Центральной Анатолии и Внутренней Западной Анатолии после распада хеттского государства в результате эгейской миграции. Однако следует подчеркнуть, что фригийцы впервые вошли в Анатолию до распада хеттского государства. Действительно, в Троянских войнах, которые считаются первой «битвой при проливе» в мировой истории, фригийцы принимали участие вместе с троянцами и в качестве их союзников. Однако, судя по эпосу Гомера «Илиада», история союза Фригии и Трои восходит к Троянским войнам. В то время как некоторые ученые утверждают, что фригийцы участвовали в эгейских миграциях и участвовали в распаде хеттского государства, некоторые историки утверждают, что фригийцы не были включены в эгейские миграции, потому что их имена не упоминаются в египетских источниках. Согласно третьей точке зрения, фригийцы пришли в Анатолию в 8 г. до н. Э. Они вступили в эпоху фракийского переселения в 19 веке. Помимо всего этого, на повестке дня стоит вопрос о том, были ли мушки, упомянутые в ассирийских источниках, тем же племенем, что и фригийцы. В этом исследовании мы постараемся ответить на все вопросы, упомянутые выше, один за другим в свете источников.

Ключевые слова : Фриги, Троянцы , Хетты, Троянская война, Фригийские переселенцы

Получено: 16/08/2020

Принято: 28/09/2020

Giriş

Başta Asur çivi yazılı vesikaları olmak üzere, Geç Hitit Dönemi kitabeleri, Urartu vesikaları ve Klasik Grek (Yunan) müellifleri, Frigler hakkında önemli bilgiler vermektedirler. Ayrıca Frigler'in başkenti Gordion ve Pazarlı höyüklerinde yapılan kazılar, yazılı belgelerin vermiş olduğu bilgileri önemli ölçüde destekleyecek arkeolojik malzeme vermiştir.

Frigler'in Anadolu'ya ne zaman geldikleri, tartışma konusudur. Ancak kesin olan şudur ki, MÖ. 9. yüzyılda Gordion merkez olmak üzere, Orta Anadolu'da Ankara, Alacahöyük, Pazarlı, Boğazköy, Konya; batıda Afyon ve Manisa'ya kadar uzanan topraklar üzerinde yerleşmişlerdi.¹

Nezahat Baydur, Frigler'in ancak MÖ. 8. yüzyılda gerçek anlamda bir krallık haline gelebilmiş oldukları görüşündedir.² Bu görüşe biz de katılıyoruz. Çünkü Asur kaynaklarında, MÖ. 8. yüzyıldan itibaren, Frigler'le aynı kavim oldukları kabul edilen Muşkiler'den sık sık söz edilmektedir. Ancak Klasik Grek yazarları, MÖ. 13. yüzyıldan itibaren Frigler'in Batı Anadolu'da bulduklarını ifade etmektedirler.³ Örneğin Homeros'un İlyada adlı destanından anlaşıldığına göre, Troya kralı Priamos zamanında Frigler, Batı Anadolu'da bulunuyorlardı.⁴

Priamos, Troya Savaşları sırasında Troya tahtında oturan kraldı. Bu savaşlar sırasında Hitit Devleti henüz ayakta idi ve muhtemelen Hitit tahtında IV. Tuthalya oturuyordu. IV. Tuthalya dönemi (MÖ. 1250-1220), Hitit Devleti'nin en geniş sınırlara sahip olduğu ama aynı zamanda çöküşün de başladığı bir zaman dilimidir. Çünkü onun zamanında Hitit-Asur ilişkileri bozulmuş ve Asur Devleti hem Hititler hem de Hititlere bağlı Kuzey Suriye beylikleri için büyük bir tehdit oluşturmaya başlamıştı.

¹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, 4. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2017, s. 191

² Nezahat Baydur, *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1970, s. 71.

³ E. Memiş, *a.g.e.*, s. 192.

⁴ Homeros, *İlyada*, (çev. Azra Erhat-A. Kadir), Sander Yayınları, İstanbul 1975, II, s. 184.

Diğer taraftan IV. Tuthalya, saltanatının ilk yıllarında, babası III. Hattuşili tarafından Tarhuntaşa (Dattaşa) tahtına oturtulan kuzeni Kurunta ile yeni bir antlaşma yapmış⁵ onu da kendisi gibi “Büyük Kral” olarak tanımıştı.⁶ Böylece Hitit İmparatorluğu, resmi olarak da ikiye ayrılmıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse, Kuzey Suriye şehirlerini kontrolü altında tutan Karkamış Krallığı da çoğu zaman bağımsız hareket ettiği ve çok geniş yetkilerle donatıldığı için, imparatorluk toprakları üzerinde üçüncü büyük gücü oluşturuyordu. Dolayısıyla Hitit İmparatorluğu, daha IV. Tuthalya’nın sağlığında fiilen üçe ayrılmış görünüyordu.⁷

Görülüyor ki, IV. Tuthalya zamanında devlet, eski gücünden çok şeyler kaybetmişti. Üstelik Batı Anadolu’da, II. Tuthalya döneminden beri varlığı bilinen Ahhiyava Krallığı iyice güçlenmiş, böylece Batı Anadolu’daki Hitit egemenliği de kâğıt üzerinde kalmıştı. İşte, tarihte Doğu ve Batı dünyalarını ilk kez karşı karşıya getiren ve tarafımızdan “Eskiçağın Birinci Dünya Savaşı” olarak isimlendirilen meşhur Troya Savaşları, bu sırada cereyan etmişti.⁸

Frigler’in Anadolu’ya İlk Girişleri

Frigler’in Anadolu’ya ilk girişleri, Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasından önceye rastlar. Gerçekten daha önce de ifade ettiğimiz gibi, dünya tarihinin ilk “Boğazlar Savaşı” olarak kabul edilen ve tarihte ilk kez Doğu ve Batı dünyalarını karşı karşıya getiren meşhur Troya Savaşları’nda Frigler, Troyalılar’ın yanında ve onların müttefiki olarak yer almışlardır.⁹ Bir Grek tradisyonuna göre, Priamos’un kraliyet evi ile Frigya arasında Sangarios ırmağının kızı Hekabe’den dolayı bir akrabalık bağı vardı. Çünkü Hekabe, Priamos’un karısı idi.¹⁰

İlyada’da anlatılan bir başka öykü ise, Troya kralı Priamos’un, Sangarios nehri kıyısında Amazonlar’a karşı verilen bir muharebede Frigya’nın önderleri Otreus ve

⁵ Gary Backman, *Hittite Diplomatic Text*, Atlanta 1999, s. 107-109; Güngör Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti’nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 93-106.

⁶ Stefano de Martino, *Hititler*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Dost Kitabevi Yayını, Ankara 2006, s. 72.

⁷ E. Memiş, *a.g.e.*, s. 135.

⁸ E. Memiş, *a.g.e.*, s. 135.

⁹ Ekrem Memiş, *Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk müdür?)*, 2. Baskı, Altınpost Yayınları, Ankara 2012, s. 114; L. Gürkan Gökçek-Oğuzhan Abacı, *Anadolu’nun Eskiçağ Tarihi*, Değişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 162.

¹⁰ R. D. Barnett, “Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age”, *Cambridge Ancient History*, II/2, chp. XXX, Cambridge 1975, p. 417.

Mygdon'un müttelikleri sıfatıyla nasıl canla başla savaştığını anlatır¹¹. Gerçekten, söz konusu destanın bahsi geçen olayla ilgili dizeleri şöyledir:

*“Eskiden bağlık bahçelik Frigya 'ya gitmiştim,
Atlari dört nal giden bir sürü Frigyalı görmüşüm,
Otreus'un, tanrıya benzer Mygdon'un halkı,
Ordular yayılmıştı Sakarya'nın batı kıyısına,
Amazonlar gelmişti hani, erkek gibi, işte o gün,
Aralarına savaş ortağı almışlardı beni,
Gözleri dört dönen Akalar kadar kalabalık değildiler.”¹²*

Yukarıdaki dizelerden anlaşıldığına göre, Frig-Troya ittifakının, Amazonlar'a karşı Sakarya nehri kıyısında verdikleri savaş, muhtemelen Troya Savaşlarından önce vuku bulmuştu. Arkeolojik bulgulara göre, Troya Savaşları, MÖ. ca. 1240-1230 yılları arasına tarihlenmektedir. Bu durumda yukarıda bahsi geçen ve Amazonlar'a karşı yapıldığı özellikle vurgulanan mücadele, kesinlikle MÖ. 1240'lardan önceye tarihlenmelidir.¹³ Buradan da anlaşılmaktadır ki, Frigler Anadolu topraklarına ilk kez girdikleri zaman, Hitit İmparatorluğu henüz ayakta ve devletin başında da muhtemelen IV. Tuthalya (MÖ. 1250-1220) vardı.

Homeros'a göre on yıl süren ve tarafımızdan “Eskiçağın Birinci Dünya Savaşı” olarak kabul edilen¹⁴ Troya Savaşlarından hemen sonra, Ege ve Akdeniz dünyasında bir kaynaşma hareketi görülecektir. Balkanlar üzerinden harekete geçen birtakım barbar kavimler, Ege ve Akdeniz adalarında yaşayan kavimleri de yanlarına alarak, büyük bir göç hareketi başlatacaklardır ki, Eskiçağ tarihinde bu büyük kavimler hareketine “Ege Göçleri” ya da “Deniz Kavimleri Göçü” adı verilir.¹⁵ Kıtık ve toprak yetmezliği gibi

¹¹ Homeros, *a.g.e.*, II, 184.

¹² Homeros, *a.g.e.*, II, 184-190.

¹³ Ekrem Memiş-Cemil Bülbül, *Eskiçağda Göçler*, 2. Baskı, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2019, s. 147.

¹⁴ Ekrem Memiş, “Eskiçağ'ın Birinci Dünya Savaşı ile Yakınçağ'ın Birinci Dünya Savaşında Boğazların Oynadığı Rol ve Türkiye”, *Askeri Tarih Bülteni*, S. 22, ATASE Yayını, Ankara 1987, s. 94.; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, 4. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 1987, s. 47.; Ekrem Memiş, *Troya ve Troyalılar*, s. 126.

¹⁵ E. Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 165-174.; E. Memiş-C. Bülbül, *Eskiçağda Göçler*, s. 107-121.; Arif Müfid, Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971, s.87-92.; Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987, s. 125-

nedenlerle başlayan bu göç hareketi, Mısır kapılarında sona erecektir¹⁶. Çünkü MÖ. 13. yüzyılın sonlarında sadece Yunanistan ve Ege adalarında değil, Anadolu'da da büyük bir kıtlık felaketi yaşandığını, yazılı belgelerden öğreniyoruz. Hatta Hitit kralı II. Şuppiluliuma, Anadolu'da yaşanan kıtlık nedeniyle Mısır firavunu Merneptah'tan hububat yardımı istemiş, adı geçen firavun da gemiler dolusu zahireyi Hatti Ülkesi'ne, yani Anadolu'ya göndermişti.¹⁷

Demek oluyor ki, Anadolu, Yunanistan, Ege ve Akdeniz adalarında kıtlık hadisesi yaşanırken, Mısır memleketinde böyle bir tehlike söz konusu değildi. İşte bu yüzden ki, Ege Göçleri'ne iştirak eden kavimlerin esas hedefi, bir bolluk memleketi olan Mısır'a ulaşmak olmuştur.¹⁸

Ege Göçleri'nde Frigler

Eskiçağ tarihinin en büyük göç hareketlerinden biri olan ve birçok yeni göç hareketine de zemin hazırlayan Ege Göçleri, MÖ. 13. yüzyılın son çeyreği ile 12. yüzyılın başlarında olmak üzere, iki aşamada cereyan etmiştir. Ugarit ve Mısır vesikaları bu göçler hakkında ayrıntılı bilgiler aktarırken, MÖ. 12 yüzyılın başlarına ait yerleşim tabakaları da bu göçlerin izlerini taşırlar .¹⁹

Ancak ilginçtir ki, Ege Göçleri'nden söz eden Mısır ve Ugarit vesikalarının hiçbirinde Frigler'in adına rastlanmaz. Bu durumu dikkate alan bazı bilim insanları, Frigler'in Egeli kavimler tarafından gerçekleştirilen göç hareketine katılmadıklarını, çünkü Ugarit ve Mısır kaynaklarında onlardan bahsedilmediğini öne sürmektedirler. Halbuki bize göre, bu yaklaşım tarzı doğru değildir. Çünkü MÖ. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu topraklarında bulduklarını Homeros destanları vasıtasıyla bildiğimiz Frigler, belki de Anadolu'da kendilerine yeni bir yurt buldukları için, daha doğruya yani bir bolluk ülkesi olan Mısır'a gitme lüzumunu hissetmemişlerdi. Eğer onlar gerçekten Anadolu'da kendileri için yerleşecek mekanlar buldularsa, Mısır ve Ugarit

126.; J. G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (çev. Esra Davutoğlu), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001, s. 55-56.; J. Morris, "The Origins of the Sea Peoples", *Florida State University Classics*, Florida 2006, s. 1-54.; R. D. Barnett, "The Sea Peoples", *Cambridge Ancient History*, II/2, chp. XXX, Cambridge 1975, s. 359-371.

¹⁶ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁷ M. C. Astour, "New Evidence on the Last Days of Ugarit", *American Journal of Archaeology*, 69/3, p. 255.; J. G. Macqueen, *a.g.e.*, s. 55.; vd; E. Memiş, *a.g.e.*, s. 140.

¹⁸ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁹ E. Memiş, *a.g.e.*, s. 165.

vesikalarında adlarının zikredilmemesine şaşırılmamak lazımdır. Mısır kapılarına kadar dayananlar, kendilerine yeni yurtlar arayan kavimlerdir.²⁰

Fakat Frigler'in tek bir göç dalgasıyla Anadolu'ya geldikleri de düşünülmemelidir. MÖ. 13. yüzyılın ikinci yarısında cereyan eden Troya Savaşları sırasında Troyalılar'ın müttefiklerinden biri olarak karşımıza çıkan Frigler, Hitit İmparatorluğu Ege Göçleri neticesinde yıkılınca, bu fırsatı değerlendirme yoluna gittiler ve daha büyük dalgalar halinde Makedonya'dan Anadolu'ya göç ettiler ve çok geçmeden Anadolu'da Hititler'in bıraktığı siyasi boşluğun bir bölümünü doldurmaya çalıştılar.²¹

Bazı bilim insanları, Herodotos (VII. Kitap, 73) ve Strabon'un (XII. Kitap, 4) anlattıklarına dayanarak, Frigler'in MÖ. 8. yüzyılda vuku bulan Trak Göçleri ile Anadolu'ya gelmiş olabilecekleri tezini savunurlar ki, bu tezin mantıklı bir tarafı yoktur. Ancak belki Trak Göçleri ile Anadolu'ya giren kavimler, daha önceden buraya göç etmiş olan Frigler'le karışıp kaynaşmış olabilirler.²²

Frigler, Muşkiler Midir?

Bu arada, Asur vesikalarında zikredilen Muşkiler'in "Frigler olabileceği" yolunda ileri sürülen görüşlere de kısaca temas etmek gerekir. İlk kez Asur kralı I. Tiglat-Pileser (MÖ. 1114-1074) zamanına ait belgelerde zikredilen ve Halys (Kızılırmak) nehrinin doğusunda yaşadıkları belirtilen Muşkiler'in²³, Frigler olduğu iddia edilmiştir.²⁴ Çünkü MÖ. 8. yüzyıl Asur kaynaklarında zikredilen Muşkili Mita²⁵ hakkında anlatılanlar ile Grek kaynaklarında geçen Frig kralı Midas hakkında anlatılanlar birbiriyle uyumaktadır.²⁶ Ayrıca bu iki kralın egemenlik yılları da birbirini tutmaktadır. Bu durumu dikkate alan M. J. Mellink, Midas ile Mita'nın aynı kişi olduğunu ve bu kralın hem Frigler hem de Muşkiler üzerinde hüküm sürdüğünü kabul

²⁰ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 149.

²¹ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 149.

²² E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 150.

²³ D. D. Luckenbil, "Ancient Records of Assyria and Babylonia", vo. I-II, New York 1968, p. 74,93,101.; E. Memiş, *a.g.e.*, s. 179.

²⁴ Ömer Çapar, "Homeros Destanlarında Anadolu Kavimleri", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt I, Ankara 1986, s. 342.; R. D. Barnett, *Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age*, s. 420.

²⁵ O. W. Muscarella, "The Iron Background to the Formation of the Phrygian State", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No: 299-300, The Archaeology of Empire in Ancient Anatolia (August-November) 1995, s. 92.; A. H. Sayce, "Midas of Phrygia", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No:1, 1931, s. 135-138.; L. E. Roller, "Midas and the Gordian Knot", *Classical Antiquity*, Vol. 3, No:2, October 1984, s. 299-313.

²⁶ F. Kinal, *a.g.e.*, s. 234.

eder.²⁷ Ancak adı geçen bilim insanı, Midas ile Mita'nın köken itibariyle Muşki mi yoksa Frig mi olduğu konusunda net bir bilgi vermemektedir.²⁸ I. Tiglat-Pileser dönemine ait bir belgede, adı geçen Asur kralı, "5 kralın komuta ettiği 20 bin kişilik bir Muşki ordusunun Orta Anadolu'dan gelerek Meliddu (Malatya) yakınlarına kadar sokulduğunu ve onları mağlup ettiğini" dile getirmektedir.²⁹ II. Adad-Nirari(MÖ. 911-890), II. Tukulti-Ninurta (MÖ. 890-884), II. Asurnasirpal (MÖ. 884-859) isimli Asur kralları da annalarında, Muşkiler'e karşı savaştıklarından bahsetmektedirler.³⁰

Asur İmparatorluk Devri'nin güçlü krallarından biri olan II. Sargon'un (MÖ. 722-705) annalarında de yukarıda bahsi geçen Muşki kralı Mita'dan söz edilmektedir ki, burada geçen Mita'nın Yunan efsanelerindeki Frig kralı Midas ile aynı şahıs olduğu fikri, ilk kez Hugo Winckler tarafından ortaya atılmıştır.³¹ Bir başka ifadeyle, Mita=Midas eşitliğinin fikir babası, Hugo Winckler'dir. Yukarıda ismini zikrettiğimiz M. J. Mellink ve daha birçok bilim insanı ise, bu fikrin savunuculuğunu yapmışlardır.³² Halbuki Hogart, **Mita** kelimesinin, Hititler'in **Labarna**'sı veya Romalılar'ın **Sezar**'ı gibi, aslında şahıs ismi iken, zamanla unvan haline geldiğini ileri sürmüştür³³. Daha sonraları Muşkiler'in Herodotos'ta zikredilen **Muşeler**'le³⁴, Tevrat'taki **Meseher**'le ve Kilamuwa Kitabesi'nde geçen **Meşkablur**'la ilgili olabilecekleri de ileri sürülmüştür.³⁵ Aynı şekilde Muşkiler'in Batı Anadolu'da Mysia bölgesinde yaşayan **Mysialılar** olabileceği de düşünülmüştür.³⁶

Fakat hemen belirtelim ki, Frig ve Muşki isimleri arasında hiçbir ilişki görülmemiştir. Gordion kazılarında biri tek renkli gri, diğeri de boyalı olmak üzere iki tür Frig seramiği bulunması, bu seramiklerin iki ayrı kavme, yani gri renkli seramiğin Muşkiler'e, boyalı seramiğin de Frigler'e ait olduğu kanaatini uyandırmıştır.³⁷ Prof. Dr.

²⁷ M. J. Mellink, "Mita Mushki and Phrygians" *Anadolu Araştırmaları II*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1965, s. 317-325.

²⁸ N. Baydur, *a.g.e.*, s. 70.

²⁹ D. D. Luckenbilli *a.g.m.*, s. 74; F. Kınal, *a.g.e.*, s. 234.; L. G. Gökçek, *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s. 113.; O. Pekşen, "Asur Kral Yıllıklarına Göre Anadolu'nun Sahip Olduğu İktisadi ve Zirai Zenginliğin Bölgeye Yapılan Asur Seferlerine Yansıması", *Anadolu'nun Eskiçağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, Değişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 377.

³⁰ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 151.

³¹ F. Kınal, *a.g.e.*, s. 234.

³² E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 151.

³³ D. G. Hogart, "Lydia and Ionia", Cambridge Ancient History, III, chp. XXI, Cambridge 1970, s. 503.

³⁴ Herodotos, Herodot Tatihi, (Çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, II, 94.

³⁵ A. H. Speiser, *Vorderasiatische*, Berlin 1952, s. 234.

³⁶ K. Bittel, *Kleinasiatische*, İstanbul 1942, s. 234.

³⁷ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 151.

Ömer Çapar, Muşkiler ile Frigler'in aynı kavim olup olmadıklarının çok da önemli olmadığını, ama hangi isimle anılırsa anılsınlar, her iki kavmin de Ege Göçleri'nden sonra Anadolu'da etkin bir rol oynadıklarını ileri sürmektedir.³⁸

Muşkiler, Gaşkalar Olabilir Mi?

Bize göre ise Asur vesikalarında geçen Muşkiler, MÖ. 2. Binyıl Hitit metinlerinde zikredilen Gaşkalar olabilir. Konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir açıklamada bulunabiliriz: Gaşkalar'ın bir kısmı Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasını takip eden yıllarda (MÖ. ca. 1200'ler) Orta Anadolu'ya inmişler ve bazı Hitit şehirlerini işgal etmişlerdir. Gaşkalar'ın diğer bir grubu ise doğuya doğru hareket ederek, kendilerine yeni yurtlar bulmuşlardır. İşte, başta I. Tiglat-Pileser olmak üzere, bazı Asur krallarının annallerinde zikredilen ve Doğu Anadolu'da yaşadıkları vurgulanan Muşkiler, Karadeniz Bölgesi'nden göç ederek Doğu Anadolu topraklarının bir kısmını (Elâzığ-Bingöl-Muş havalisi) istila eden Gaşka grubu olmalıdır.³⁹ Prof. Dr. Recep Yıldırım da Muşkiler'in I. Tiglat-Pileser zamanında Elâzığ-Bingöl-Muş yöresinde oturduklarını ifade etmektedir ki, bu da bizim görüşümüzün haklılığını bir kat daha kuvvetlendirmektedir.⁴⁰ Diğer taraftan biz, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Muş ilimizin isminin Muşkiler'le bağlantılı olabileceğini düşünüyoruz.⁴¹

Muşkiler'in savaşçı bir kavim olduğu gerçeği ile Gaşkalar'ın Hititler karşısındaki saldırganlıkları dikkate alınacak olursa ve hele hele yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, “**Gaşka**” ismi ile “**Muşki**” ismi arasındaki benzerlik göz önünde bulundurulursa, **Gaşka=Muşki** eşitliği ihtimalinin, yabana atılır bir görüş olmadığı ortaya çıkacaktır.⁴² Dolayısıyla bu durumda ortaya çıkan en makul sonuç şudur: “Frigler'le olan köken münasebetleri ispat edilinceye kadar, bu kavimden Muşkiler diye söz etmek daha doğru olacaktır”.⁴³

Frigler'le İlgili Diğer Sorunlar

Frigler'in tarihinde cevap bekleyen daha birçok soru vardır. Her şeyden önce bu kavmin kökeni nereye dayanıyordu? Frig dili, zannedildiği gibi Hint-Avrupa kökenli

³⁸ Ö. Çapar, a.g.m., s. 342.

³⁹ E. Memiş, Troya ve Troyalılar, (Troyalılar Türk müdür?), s. 35.

⁴⁰ R. Yıldırım, *Eskiçağda Anadolu*, Meram Yayıncılık, İzmir 1996, s. 126.

⁴¹ E. Memiş-C. Bülbül, a.g.e., s. 152, n.351.

⁴² E. Memiş, a.g.e., s. 35.

⁴³ F. Kınal, a.g.e., s. 234.; E. Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 179.

dillerden biri miydi? Anadolu'ya geldiklerinde basit bir köy hayatı yaşarken, nasıl oldu da birdenbire örgütlü bir devlet sistemine geçebildiler? Elimizdeki materyaller çerçevesinde bu sorulara cevaplar bulmamız gerekmektedir.

Homeros'un İlyada adlı destanından öğrenildiğine göre, Troya Savaşlarında Troyalılar'ın müttefikleri arasında gösterilen Frigler, Anadolu'ya dışarıdan gelmişlerdi ve onlar MÖ. 13. yüzyılın ortalarında Batı Anadolu'da bulunuyorlardı.⁴⁴ Diğer taraftan Herodotos, Frigler'in Anadolu'ya gelmeden önce Makedonya'da oturduklarını ve orada iken adlarının "**Brigler**" olduğunu bildirmekte⁴⁵ ve Frig kral sülalesinin ilk kralları olan Gordias, Midas ve Adrastus'tan efsane ile karışık bir şekilde bahsetmektedir.⁴⁶ Yine Herodotos'a göre, Frigler Kızılıрмаğın sol sahilinde oturuyorlardı⁴⁷ ve Lidya ile Kapadokya arasındaki bölgeye Frigya deniliyordu⁴⁸. Herodotos'un bu son ifadesi, Lidya ile Kapadokya arasındaki bölgede Frig mezarları ve Frig anıtlarının bulunması ile doğrulanmıştır.⁴⁹ Ancak hemen belirtelim ki, bu eserlerin büyük bir kısmı, MÖ. 8. yüzyıl ve sonrasına aittir.⁵⁰

Öyle anlaşılıyor ki, Troya Savaşları sırasında küçük bir grup halinde Anadolu'ya gelen Frigler, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, daha kalabalık gruplar halinde Anadolu'ya girmişlerdi. MÖ.12.-8. yüzyıllar arasında dağınık kabileler halinde yaşayan Frigler⁵¹, MÖ. 8. yüzyılda Gordion kenti merkez olmak üzere, Afyonkarahisar, Eskişehir, Kütahya, Manisa, Ankara ve hatta Konya'nın da bir kısmını içine alan güçlü bir devlet haline gelmişlerdir.⁵²

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, Frigler'in anayurdu aslında Makedonya idi. Fakat onlar zaman içinde Anadolu kavimleri ile karışıp kaynaşmışlardı. Bu cümleden olmak üzere, MÖ. 8. yüzyılda vuku bulan Trak Göçleri neticesinde Anadolu'ya gelen Trak kabileleri de çok geçmeden Frigler'le karışmış olsalar gerektir. Çünkü bize göre, Frigler'in Trak Göçleri ile Anadolu'ya geldiğini ileri sürenler, her halde Frigler'le Trak kavimlerini birbirinden ayırt edemedikleri için böyle bir görüşü ortaya atmışlardı. Öyle zannediyoruz ki, MÖ. 8. yüzyılda etkin bir siyasi güç olarak Anadolu tarihinde boy

⁴⁴ Homeros, *a.g.e.*, s. II, 184.

⁴⁵ Herodotos, *a.g.e.*, VII, 73

⁴⁶ Herodotos, *a.g.e.*, I, 14,35.

⁴⁷ Herodotos, *a.g.e.*, I, 72.

⁴⁸ Herodotos, *a.g.e.*, V, 49.

⁴⁹ E. Memiş, *a.g.e.*, s. 192.

⁵⁰ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 153

⁵¹ N. Baydur, *a.g.e.*, s. 71.

⁵² E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 154.

gösteren Frigler, Makedonya, Trakya ve Anadolu kavimlerinin bir bileşkesi idiler.⁵³ Fakat en güçlü olduğu dönemde bile Frig Devleti, egemenliğini tüm Anadolu'ya yayabilmiş değildi. Bu sıralarda Batı Anadolu'da yeni bir siyasi güç ortaya çıkıyordu ki, bunlar, Lidyalılar'dı. Lidya Devleti'nin, hiç değilse ilk zamanlarda Frig Devleti'ne tabi olup olmadığını bilmiyoruz. Kesin olarak bilinen şudur ki, Frig Devleti'nin en güçlü olduğu dönemlerde bile, Batı Anadolu'nun denize yakın kesimlerinde Frig kentleri kurulamamıştır. Biz bunu, söz konusu bölgede yapılan kazılarda hiçbir Frig çanak çömleği çıkmamasından anlıyoruz.⁵⁴

Frig Devleti, MÖ. 8. yüzyılın sonlarında Midas lakabını taşıyan krallardan birinin yönetiminde en güçlü dönemini yaşarken, Anadolu, Kimmer kavminin istilasına uğramıştır.⁵⁵ Kimmer akıncıları Doğu Anadolu'daki Urartu topraklarını aşarak Orta Anadolu'ya ulaşmışlar ve Frigler'e ağır bir darbe indirmişlerdir.⁵⁶ Kimmerler'e yenilen Frig kralı Midas, intihar etmiştir.⁵⁷ Tarihçiler, Frig Devleti'nin yıkılışını MÖ. 690 yılına tarihlemektedirler. Frigler'den sonra bölgenin kontrolü Lidyalılar'ın eline geçecektir.⁵⁸

Frigler'le ilgili en önemli sorunlardan biri de bu kavmin konuştuğu Frigce'nin hangi dil ailesine mensup olduğu meselesidir. Bu konudaki görüşlere de kısa temas etmenin, konuya bütünlük kazandırmak açısından yararlı olacağını düşünüyoruz. Frigler'in Hint-Avrupa dil grubuna ait bir dil konuştukları ileri sürülmektedir. Martha Sharp Joukowsky⁵⁹, Frigce'nin Grekçe, Hititçe, Slavca ve Aramca'nın etkisi altında bir gelişim gösterdiğinden söz etmektedir ki, bu yaklaşım, son derece tutarsız ve yanlıştır. Çünkü Frigler'in yaşadığı çağda "Slavlar" adı verilen kavim, henüz tarih sahnesine çıkmamıştı. Aramca (Aramice) ise daha ziyade Mezopotamya, Suriye ve Güneydoğu Anadolu gibi coğrafyalarda yaygın olarak kullanılıyordu. Dolayısıyla Frig dilinin Slavca veya Aramca'nın tesiri altında kalmış olabileceği fikrine katılmıyoruz. Bununla birlikte, Frig yazısının teşekkülünde, Grek alfabesinden esinlenilmiş olabilir. Ancak bu, Frigce'nin Grekçe ile akraba bir dil olduğu anlamına gelmez. Çünkü bilim insanları, kökü Grek (Hellen) alfabesine dayanan bir Frig yazısının MÖ. 8. yüzyıldan itibaren

⁵³ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 154.

⁵⁴ B. Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, C. I, Basın-Yayın Yüksekokulu Yayını, İzmir 1982, s. 190.; E. Memiş, *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁵ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁶ E. Memiş, *Troya ve Troyalılar*, (*Troyalılar Türk müdür?*), s. 38.

⁵⁷ B. Umar, *a.g.e.*, s. 191.; E. Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 194.

⁵⁸ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 155.

⁵⁹ M. S. Joukowsky, *Early Turkey Anatolian Archaeology From Prehistory Through the Lydian Period*, USA 1996, s. 372.

ortaya çıktığından söz ederler. Fakat şu husus kafaları karıştırmaktadır: Mademki Frig yazısının temeli Grekçe'ye dayanmaktadır, o halde neden bugüne kadar Frig yazıtları çözülememiştir? Eğer bu yazıtların dili çözülmüş olsaydı, biz belki de bugün doğrudan doğruya onlardan kalan belgelere dayanarak, bir Frig tarihi yazabilecektik. Demek oluyor ki, Frig yazısının Grek yazısına benzediğini söylemek, sorunumuzu çözmemizi sağlar. Çünkü dil ve yazı farklı şeylerdir. Dilleri farklı olan milletler, aynı yazı sistemini kullanabilirler. Fakat bu, o yazıyı kullanan milletlerin aynı dili konuştuğu anlamına gelmez. Örneğin günümüzde Türkler de Almanlar da Fransızlar da İspanyollar da aynı yazıyı kullanırlar ama Türkçe, yukarıda isimleri zikredilen dillerin mensup olduğu dil grubuna girmez. O halde, Frigce'nin tam olarak hangi dil grubuna girdiğini söyleyebilmemiz için, Frig yazıtlarının çözümlenmesini beklememiz gerekmektedir.⁶⁰

⁶⁰ E. Memiş-C. Bülbül, *a.g.e.*, s. 156.

Sonuç

Aktarmış olduğumuz bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Frigler'in Anadolu topraklarında ilk kez ortaya çıkmaları, MÖ. 13. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Homeros'un İlyada adlı destanından öğrenildiği kadarıyla, Troya Savaşlarında Troyalılar'ın müttefikleri arasında yer alan Frigler, aslında Troya Savaşları öncesinde Sakarya nehri kıyılarında Amazonlar'a karşı verilen bir başka savaşta da yine Troyalılar'ın yardımına koşmuşlardı. Demek oluyor ki Frigler, Hitit İmparatorluğu henüz ayakta iken, Batı Anadolu topraklarına çoktan ayak basmışlar ve hatta Troyalılar'ın en güvenilir müttefiklerinden biri olmuşlardı. Yaklaşık 500 yıl Anadolu'nun siyasal kaderine hükmeden Hitit İmparatorluğu, Ege Göçleri sonucunda yıkılınca, bu fırsatı kaçırmak istemeyen Frigler, anayurtları olan Makedonya'dan daha büyük gruplar halinde Anadolu'ya göç etmişler ve Hititler'in yıkılmasıyla oluşan siyasi boşluğun önemli bir kısmını doldurmaya çalışmışlardır. Asur kralı I. Tiglat-Pileser (MÖ. 1114-1074) döneminden itibaren Asur kaynaklarında zikredilen Muşkiler'in Frigler olabileceği ileri sürülse de bize göre Muşkiler, Hititler zamanında Karadeniz Bölgesi'nde kabileler halinde yaşayan Gaşkalar'dı. Onların bir kısmı Hititler'in yıkılmasından sonra Orta Anadolu'daki bazı Hitit kentlerini ele geçirirken, bir başka Gaşka grubu da Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Elâzığ-Bingöl-Muş topraklarına yerleşmişlerdir ki, Asur vesikalarında Muşkiler adıyla anılanlar, işte bu Gaşka kabileleri olmalıdır. Frig dilinin hangi dil grubuna girdiği meselesi ise henüz tam olarak çözülebilmemiş değildir. Frigler'den kalan yüzlerce kitabe çözümlenmeyi beklemektedir. Eğer bu kitabeler çözülebilirse, Frigler'in konuştuğu Frigce'nin hangi dil grubuna girdiği sorunu da kendiliğinden çözülmüş olacaktır.

Kaynaklar

- ASTOUR, M. C., “New Evidence on the Last Days of Ugarit”, *American Journal of Archaeology*, 69/3, 1965, s. 253-258.
- BARNETT, R. D., “The Sea Peoples”, *Cambridge Ancient History*, II/2, chp. XXX, Cambridge, 1975, s. 359-371.
- BARNETT, R. D., “Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age”, *Cambridge Ancient History*, II/2, chp. XXX, Cambridge, 1975, s. 417-442.
- BAYDUR, N., *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1970.
- BECKMAN, G., *Hittite Diplomatic Texts*, 2nd edition, Atlanta 1999.
- BİTTEL, K., *Kleinasiatische Studien*, İstanbul 1942.
- ÇAPAR, Ö., “Homeros Destanlarında Anadolu Kavimleri”, *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt I, Ankara 1986, s. 333-348.
- GÖKÇEK, L. G., *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015.
- GÖKÇEK, L. G.-ABACI, O., *Anadolu'nun Eskiçağ Tarihi*, Değişim Yayınları, İstanbul 2019.
- HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- HOGART, D. G., “Lydia and Ionia”, *Cambridge Ancient History*, III, chp. XXI, Cambridge, 1970, s. 501-526.
- HOMEROS, *İlyada*, (çev. Azra Erhat-A. Kadir, Sander Yayınları, İstanbul 1975.
- JOUKOWSKY, M. S., *Early Turkey Anatolian Archaeology From Prehistory through the Lydian Period*, USA 1996.
- KARAUĞUZ, G., *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinler*, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2002.

KINAL, F., *Eski Anadolu Tarihi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987.

LUCKENBİLL, D. D., “Ancient Records of Assyria and Babylonia”, vol. I-II, New York 1968.

MACQUEEN, J. G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. (çeviren: Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001.

MANSEL, A. M., *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971.

MARTİNO, S., *Hititler*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Dost Kitabevi Yayını, Ankara 2006.

MELLİNK, M. J., “Mita, Mushki and Phrygians”, *Anadolu Araştırmaları II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını*, İstanbul 1965, s. 317-325.

MEMİŞ, E., (1987). “Eskiçağ’ın Birinci Dünya Savaşı ile Yakınçağ’ın Birinci Dünya Savaşında Boğazlar’ın Oynadığı Rol ve Türkiye”, *Askeri Tarih Bülteni*, S. 22, ATASE Yayını, Ankara, s. 91-96.

MEMİŞ, E., (*Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, 4. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2009.

MEMİŞ, E., *Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk müdür?)*, 2. Baskı, Altınpost Yayınları, Ankara 2012.

MEMİŞ, E., *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, 14. Baskı, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2017.

MEMİŞ, E.-Bülbül, C., *Eskiçağda Göçler*, 2. Baskı, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2019.

MORRİS, J., “The Origins of the Sea Peoples”, *Florida State University Classics*, Florida 2006, s. 1-54.

MUSCARELLA, O. W., “The Iron Background to the Formation of the Phrygian State”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No:

299/300, The Archaeology of Empire in Ancient Anatolia, August-November 1995, s. 91-101.

PEKŞEN, O., “Asur Kral Yıllıklarına Göre Anadolu’nun Sahip Olduğu İktisadi ve Zirai Zenginliğin Bölgeye Yapılan Asur Seferlerine Yansıması”, *Anadolu’nun Eskiçağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, Değişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 373-398.

ROLLER, L. E., “Midas and the Gordian Knot”, *Classical Antiquity*, Vol.3, No. 2 October 1984, s. 256-271.

SAYCE, A. H. “Midas of Phrygia”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1931, No. 1, s. 135-138.

SPEISER, A. H., *Vorderasiatische Kunst*, Berlin 1952.

STRABON, *Coğrafya (Kitap XII, XIII, XIV.)*. Çeviren: Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1987.

UMAR, B., *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, Cilt I, Basın-Yayın Yüksekokulu Yayını, İzmir 1982.

YILDIRIM, R., *Eskiçağda Anadolu*, Meram yayıncılık, İzmir 1996,